

De hel

© Klaas Spronk

Het woord hel roept bij de meeste mensen hetzelfde beeld op: een plaats vol vuur, waar zij die kwaad gedaan hebben worden gestraft. Het is de woonplaats van de duivel, de boosdoener bij uitstek, maar ook degene die de straf aan boosdoeners voltrekt. Dat beeld is in grote lijnen ontleend aan de heilige geschriften van christendom en islam, maar het is voor een groot deel verder ingevuld door latere predikers die er hun gehoor angst mee probeerden in te boezemen: wie niet tijdig kiest voor het juiste geloof zal daar in het leven na de dood zwaar voor boeten. Dit soort predikers is nog steeds actief. Ook op het internet worden de virtuele vuren hoog opgestookt in de verwachting dat dolende surfers zich van schrik zullen bekeren. Daarbij wordt geregeld melding gemaakt van de ‘ontdekking van de hel’ in 1990 door Russische en Noorse geologen. Bij een boring in een afgelegen streek in Siberië zouden zij op 14 km diepte een ondergrondse ruimte hebben bereikt. Men mat daar een temperatuur van 1350 graden Celsius en via internet is zelfs een geluidsfragment te horen dat daar zou zijn opgenomen. Met wat goede wil en een groot geloof kan men daarin het gegil van een grote groep gepijnigde zondaren herkennen.

In de tijd dat men nog niet beschikte over gereedschap voor dit soort boringen en toen men nog een ander beeld van de wereld had zocht men de ingang van het dodenrijk doorgaans in het uiterste westen: daar waar de zon elke morgen zijn nachtelijke gang door de onderwereld begint nadat de reis langs de hemel is beëindigd. Overigens was het idee dat men na de dood terecht zou kunnen komen in de hel helemaal niet zo wijd verbreid. In de meeste culturen vinden we het idee van een onderaards dodenrijk waar de doden een schimmig bestaan lijden. Van eeuwige helse straffen is geen sprake; hooguit – zoals in het oude Egypte – van een wrede tweede dood, wanneer de dodengeest er niet in slaagde deel te krijgen aan de goddelijke zaligheid. Dat dodenrijk had doorgaans zijn eigen goden, maar die hadden weinig gemeen met duivels. In de Germaanse mythologie is de godin Hel daar de baas. De naam hel is aan haar ontleend, maar de ons vertrouwde vulling van het begrip hel komt ergens anders vandaan.

Eén van de uitvinders – of moeten we zeggen: ontdekkers? – van de hel is de mysterieuze Perzische profeet Zarathustra, die ergens tussen 1000 en 600 voor onze jaartelling geleefd moet hebben. Hij verkondigde een leer met een scherpe tweedeling tussen goed en kwaad. Dat vond hij terug in de godenwereld, maar ook onder de mensen. Na de dood wordt die tweedeling gesymboliseerd door de ‘Brug die scheiding brengt’. Voor de rechtvaardige is die brug breed en wordt hij daarover geleid door een mooie jonge vrouw (de verpersoonlijking van zijn goede daden) naar het paradijs. Voor de boosdoener is die brug zo smal als de scherpe kant van een mes. Hij wordt opgewacht door een afzichtelijke heks en samen storten ze neer in de ‘Plaats van het slechtste doel’, waar hem ‘lange tijd van ellende, van duisternis, slecht eten en huilen van verdriet’ wacht.

Zarathustra vond een medestander in de Griekse filosoof Plato (427-347). In zijn boek *De staat* maakt hij melding van ‘de mythe van Er’. Wij zouden tegenwoordig het een verslag van een bijna-dood-ervaring noemen. Het gaat over een soldaat die gesneuveld is op het slagveld, maar die kort voor de begrafenis weer tot leven komt en vertelt van wat hij heeft gezien in het hiernamaals. Hij beschrijft hoe boosdoeners worden gestraft: men moet tienvoudig boeten voor het kwaad dat men bij zijn leven heeft gedaan. Voor de gemiddelde zondaar komt daar ook wel weer een einde aan en kan hij zich opmaken voor een nieuw leven. De ergste booswichten komen er minder genadig van af. Wanneer zij denken dat hun straf er op zit,

worden zij weer terug geworpen. Ze worden geboeid aan handen en voeten, hun huid wordt afgestroopt en ze worden over doornen getrokken. Hun gebrul echoot nog na in de oren van Er.

Opmerkelijk genoeg hoort ook Jezus in dit rijtje van hellepredikers thuis. In het Oude Testament vinden we doorgaans het gebruikelijke beeld van het dodenrijk als plaats voor alle doden. De in oudere vertalingen gebruikelijke weergave met 'hel' is misleidend, want er was geen oordeel of straf aan verbonden. Dat gebeurde pas later, in de tweede eeuw voor onze jaartelling. Jezus sluit daar bij aan. Het beste voorbeeld daarvan is het verhaal dat hij vertelt over een rijke man en de arme bedelaar Lazarus. In het hiernamaals is hun lot omgekeerd: Lazarus komt in de hemel, maar de rijke wordt gestraft voor zijn gebrek aan medeleven met de arme. Hij lijdt pijn in de vlammen en er is voor hem geen ontkomen aan de plaats die Jezus elders aanduidt als 'de buitenste duisternis' vol 'geween en tandengeknars'.

Het geeft te denken dat juist deze groten onder de profeten en filosofen zonder terughoudendheid van een hel als plaats van eeuwige straf spreken. Blijkbaar is het de keerzijde van hun hartstochtelijke oproep om de weg van de waarheid en het goede te kiezen. Zij laten zich niet uit over de plaats van de hel. Eén van de bijbelse benamingen van de hel, Gehenna (in de Koran: Djahannam), is van oorsprong wel aan een bepaalde plaats gebonden. Het is een verbastering van het Hebreeuwse *ge-hinnom*, 'dal van Hinnom'. Dat is de vallei aan de zuidkant van Jeruzalem. Die is door de profeten vervloekt vanwege de gruwelijke afgodendienst die daar plaats vond: men verbrandde er kinderen verbrand als offer aan de goden. Daarom zal het worden tot 'een vallei van de dood', waar de afgodendienaars zelf in het vuur geworpen zullen worden. Tegenwoordig is op die plaats weinig meer te zien van het kwaad dat er vroeger is geschied, maar de naam leeft voort in de overtuiging dat het kwaad niet ongestraft zal blijven.